

Xalq Çalğı Alətləri Orkestri üçün bəstələnmiş kiçikhəcmli əsərlərin interpretasiya xüsusiyyətləri

Əntiqə Rzayeva
Bakı şəhəri, Rafiq Babayev adına 25 saylı onbirillik Uşaq Musiqi Məktəbinin müəllimi
Email: antika_izumrud@yahoo.com

GİRİŞ:

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında Xalq Çalğı Alətləri Orkestri üçün əsərlərin təzahürü, bu janrın inkişaf tarixi və mövzu dairəsinin müxtəlifliyi, onların məqam-intonasiya xüsusiyyətləri, metroritmik özəllikləri və interpretasiya xüsusiyyətlərinin araşdırılması musiqişünaslıqda aktualıq kəsb edir. Orkestr musiqisi hal-hazırda Azərbaycan musiqi mədəniyyətində avanqard yerlərdən birini tutur.

Musiqi sənətinin müstəqil qolu olan dirijorluq sənəti fəaliyyət göstərdiyi yüzilliklər ərzində dirijor musiqi həyatının mərkəzi olmuş, orkestrə qulaq asan dinləyici auditoriyasının diqqəti məhz dirijora yönəlmişdir. Bu çətin sənətin daşıyıcılarına çoxsaylı kitablar, məqalə, monoqrafiya və dissertasiya mövzuları həsr olunub. Dirijorluq sənətinin inkişafında xalq çalğı alətləri orkestrinin yaranmasının böyük rolu var.

Məlumdur ki, 1931-ci ildə Azərbaycan musiqi mədəniyyətində əlamətdar bir hadisə baş verdi. Azərbaycan radiosunun musiqi şöbəsinə başçılıq edən Müslüm Maqomayevin təşəbbüsü və Üzeyir Hacıbəylinin rəhbərliyi ilə Radio verilişləri Komitəsinin nəzdində ilk notlu Xalq Çalğı Alətləri Orkestri yarandı. Orkestrin bədii rəhbəri və dirijoru Üzeyir Hacıbəyli, konsertmeysteri isə Səid Rüstəmov təyin olundu.

Dahi Üzeyir Hacıbəylinin rəhbərliyi ilə ilk notlu Xalq Çalğı Alətləri Orkestrinin yaranması yeni-yeni not əsərlərinin yazılmasına təkan verir. Üzeyir Hacıbəylinin rəhbərliyi ilə yaranan bu orkestr bütün Şərqi aləmində yeni bir hadisəyə çevrildi. Belə ki, bütün qonşu xalqların, o cümlədən Yaxın və Orta Şərqi ölkələrinin xalq çalğı alətləri hələ də not sistemində keçməmişdi.

1935-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli orkestrə rəhbərliyi etibarlı və çaşıqan köməkçisi Səid Rüstəmovla həvalə edir. 1937-38-ci illərdə artıq Səid Rüstəmovun rəhbərliyi ilə Xalq Çalğı Alətləri Orkestrinin tərkibi genişləndi, tar qrupuna bas tarlar, nəfəs alətləri qrupu-

na üçüncü, dördüncü balabanlar əlavə olundu. Orkestr M.İ. Qlinka, P.İ. Çaykovski, M.P. Musorovski, A. Darqomijski, J. Bizet, C. Verdinin əsərlərindən, orkestr üçün işlənmiş xalq mahnı və rəqlərindən ibarət zəngin repertuara malik idi. 1937-ci ildə Leninqradda (indiki Sankt-Peterburq), 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan Mədəniyyəti və İncəsənəti Öngünlüyündə Xalq Çalğı Alətləri Orkestri böyük müvəffəqiyyətlə çıxış etdi.

Ümumiyyətlə, notlu Xalq Çalğı Alətləri Orkestrinin yaranması ilə milli musiqi sənətimizin kütləvi təbliği üçün geniş perspektivlər açıqlır. Belə ki, Müslüm Maqomayev Azərbaycan Radiosunun yaranmasına "Radio marşı", Qara Qarayev "Marş", Süleyman Ələsgərov "Sözsüz mahnılar", tar ilə Xalq Çalğı Alətləri Orkestri üçün üç konsert, Səid Rüstəmov Rəsul Rzanın sözlərinə "Dinlə, cəbhə" və Süleyman Rüstəmin sözlərinə "Günəşli Azərbaycan" süita kompozisiyalarını, Xalq Çalğı Alətləri Orkestri üçün hərbi musiqi nümunəsi olan

"Qəhrəmani" pyesini, "Sərhədcilər marşı", "İrəli", "Cəbhəyə", "Fasilə marşı"ni bəstələyir.

"Sərhədcilər marşı" və "Fasilə marşı" sadə ikihissəli formada, 2/4 ölçüsündə yazılmaqla hər iki marşda temp sona kimi dəyişilməz qalır. Tonika, Subdominant, Dominanta funksiyalarından geniş istifadə olunur. "Fasilə marşı"nın ritmik xüsusiyyətlərindən danışarkən sin-

kopaları xüsusi qeyd etmək lazımdır. Əsər boyu müxtəlif alətlər qrupunun partiyasında girişlər sinkopa ilə verilir. Fortepiano üçün müşayiət partiyasında orkestrin mövzuları bir qədər improvizasiya şəklində keçir. Əsərin təntənəli, nikbin xarakteri dirijorun əl jestlərində və mimikasında öz əksini tapmalıdır. Auftaklar aydın göstərilməli, forte, fortissimo nüanslarında da əl hərəkətləri elastik və çox da geniş olmamalıdır. İfaya başlamalar və kəsmələr dəqiq ifadə edilməli, orkestr milli ruhla səslənməlidir.

Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəylinin Xalq Çalğı Alətləri Orkestri üçün bəstələdiyi "Cəngi" əsəri mübariz xalq ənənələrinin bir çox xüsusiyyətlərini özündə birləşdirməklə, mərdlik və qəhrəmanlıq ifadə edən musiqisi vətənpərvərlik ruhunun əksidir. Bəstəkar xalqımızın şücaətini əlvan boyalarla, nikbin tərzdə, əzəmət və vüqarla təənnüm etmişdir. Əsər "Çahargah" muğamının intonasiyaları əsasında, Es dur tonallığında başlanır. Dirijor əsərə çılğın və hərəatle aufte verib, çəvik və ehtiraslı tərzlə giriş hissəsini yönləndirir.

Əsas mövzu nəfəs alətlərindən zurnanın ifasında daha təntənəli səslənir. Burada sol əl əsas mövzunu, sağ əl isə müşayiət partiyasını idarə edir. Orta hissədə "Şur" muğamına və a moll tonallığına modulyasiya ilə əsər mülayim xarakter alır, tar və kamançalar qrupu arasında imitasiyalar müşahidə olunur. Dirijor sol əli ilə tarlara, sağ əli ilə isə kamançalara plastik, yumşaq auftlar verir.

Əsərin sonluğundakı akkordlar kəskin əl jestləri ilə kəsilməlidir. Hər bir ifaçı-tələbənin özünəməxsus dirijorluq tərzli olub, iki tələbə-ifaçının tamamilə eyni tərzlə dirijorluq etməsi mümkün deyil. Əsərin sürəti, fermatanın saxlanılması, nüansların göstərilməsi hər tələbənin ifasında müxtəlif variantlarda alınır.

Müslüm Maqomayevin "Radio marşı" Azərbaycan Radiosunun yaranmasına həsr olunmuşdur. Sadə üçhissəli formada bəstələnən marş təntənəli xarakterli on iki xənəlik girişlə başlayır. "Alla Bre-

ve" termininin işlədilməsi ilə əsər ikiyə ayrılır. Əl yuxarıdan aşağı enərək birinci təqtiyi vurğulayır və əlin dəqiq, aydın hərəkəti mühüm rol oynayır. Dördüncü və səkkizinci xənələrdə ikinci təqtdə orkestri kəsarək növbəti xənəyə mimika və başla işarə verilməsi mütləqdir.

Dirijor əsərin xarakterini fərdi hissləri, fikirləri üzərində qurmaqla öz zövqünə uyğun interpretasiya etməlidir. Tar və kamançalar qrupunun ifasında əsas melodiyanın başlanmasına səkkizlik pauzadan sonra qısa aufte verilməlidir. Əsas mövzu tar və kamançaların ifasında iki dəfə təkrarlandıqdan sonra solo balabanın ifasına keçir və bu dəfə balabanların əsas mövzusu sol əllə, digər müşayiətədiçilər alətlər isə sağ əllə idarə olunur.

Bələliklə, Azərbaycan Xalq Çalğı Alətləri Orkestrinin yaranması bəstəkarlarımızın bu sahəyə marağını artırmış və onlar öz yaradıcılıqlarında bu kollektiv üçün əsərlərə üstünlük vermişlər. Xalq Çalğı Alətləri Orkestri üçün bəstələnmiş kiçikhəcmli əsərlər daha böyük formalı əsərlərin yaranmasına da təkan vermişdir. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan bəstəkarlarının bəstələdikləri kiçikhəcmli əsərlər öz orijinallığı ilə diqqəti cəlb etmiş, müasir dövrümüzə kimi öz aktuallığını itirməmişdir. Belə ki, təhlil etdiyimiz əsərlər bu gün də ali və orta təhsil musiqi ocaqlarının tədris proqramında, ifaçıların repertuarında səsləndirilir.

NƏTİCƏ:

Nəticə etibarilə qeyd edək ki, Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında xalq çalğı alətləri orkestri üçün əsərlərin təzahürü, bu janrın inkişaf tarixi və mövzu dairəsinin müxtəlifliyi, onların məqam-intonasiya xüsusiyyətləri, metroritmik özəllikləri və interpretasiya xüsusiyyətlərinin təhlil edilib araşdırılması musiqişünaslıqda aktualıq kəsb edir və xalq çalğı alətləri orkestri üçün əsərlərin interpretasiya mövzusunun araşdırılmasına və öyrənilməsinə imkan yaradacaqdır. ♣

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva S. Azərbaycan xalq çalğı alətləri. Bakı, Adiloğlu, 2002.
2. Bədəlbəyli Ə. İzahlı monoqrafik musiqi lüğəti. Bakı, Elm, 1969.
3. Ələsgərov S., Abdullayeva S. Azərbaycan Xalq Çalğı Alətləri Orkestri üçün orkestrləşdirmə. Bakı, Maarif, 1996.
4. Hacıbəyov Ü. Əsərləri, II cild. Bakı, Azərbaycan EA, 1965.
5. Qasimova S., Bağırov N. Azərbaycan Sovet Musiqi Ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1984

Резюме

Представленная статья посвящена исследованию интерпретации маломасштабных произведений азербайджанских композиторов для оркестра народных инструментов.

Ключевые слова: оркестр, произведения для оркестра народных инструментов, дирижер, интерпретация.

Summary

The presented article is dedicated to the research of the interpretation of the small-scaled works of Azerbaijani composers for an orchestra of folk instruments.

Key words: orchestra, works for orchestra of folk instruments, conductor, interpretation.